

“KAPLUMBAĞALAR” ROMANINDA ALEVİLİK OLGUSU*

Rezan KARAKAŞ**

ÖZET

Bu makalede, Fakir Baykurt'un "Kaplumbağalar" romanında yer alan Alevilik olgusu değerlendirilmiştir. Bu araştırma kapsamında "Kaplumbağalar" romanı, iki kez okunmuş; birinci okumada eserde yer alan Aleviliğe dair unsurlar tespit edilmiş; ikinci okumada ise bu unsurların romanın muhtevasıyla olan ilişkisi ve esere katkıları irdelenmiştir.

Alevî köylülerin trajik yaşamının anlatıldığı eserde, Alevilikle ilgili birtakım inanış ve ritüellere yer verilmiştir. "Lokma paylaşma, Cem, Semah, Dedelik Kurumu, deyiş vb." Aleviliğe dair geleneksel uygulamaların ve sözlü edebiyat ürünlerinin romanda söz konusu edilmesi, insan-toplum ilişkisinin irdelenmesine imkân sunmuştur.

"Kaplumbağalar" romanında olaylar, 60 evli bir köy olan Tozak'ta geçer. Tozak, Orta Anadolu'nun bozkırında susuz, bir damla suya muhtaç kıraç bir yerdir. Yazar, romanda Tozak'ı "Tozak kır, koca yeryüzünün üstünde, gene bin yamalı bir yoksul yorganı (s: 360)" olarak tasvir eder.

Tozaklı Alevî köylülerin şaraplık üzüm bulma konusunda yaşadığı sıkıntılar, romanda yaşanacak olayların ana çatısını oluşturur. Anlatı boyunca okuyucu, bir taraftan köylülerin bağ ekme macerasına tanık olurken öte taraftan Alevî kahramanların dinî inanış ve ritüelleriyle karşılaşır. Eser, bu yönüyle psikolojik tahlillere yer vermeyen, ancak sosyal dokuyu analiz eden bir mahiyete sahiptir. Din ve kültür harcıyla örülen sosyal yaşam, romana da aynı eksende yansır. "Kaplumbağalar", kahramanlarının çoğu Alevî köylülerden oluşan ve Aleviliğe dair olumlu tasvirleriyle dikkati çeken bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Fakir Baykurt, Kaplumbağalar, Alevî inanış ve ritüelleri

THE PHENOMENON OF ALEVISM IN THE NOVEL "TURTLES"

ABSTRACT

In this article, the phenomenon of Alevism taking place in Fakir Baykurt's novel "Turtles" has been examined. In the frame of the research, "Turtles" was read twice; in the first reading of the book, the

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü, El-mek: rezankarakas@hotmail.com

elements related to Alevism have been identified and in the second reading of the novel relationship between these factors and the content of the novel and their contribution to the book were examined.

In this work of art in which the tragic life of Alevî villagers is described and a set of beliefs and rituals pertaining to Alevism are included. The fact that conventional applications and elements of oral literature such as "Morsel sharing, religious rituals, religious dances, Dedelik (the upper authority in Alevism) institution, sayings and so on." take place in the novel has given opportunity to examine the relationship between people and society.

The events in the novel of the Turtles take place in the village of Tozak that consists of sixty houses. Tozak located in the steppes of Central Anatolia is a barren and water scarcity-hit village. The author describes the steppes of Tozak as "the poor's quilt with thousands of patches".

Difficulties for Alevi villagers of Tozaklı to find the wine grapes create the framework of the novel. Through the narration the reader, on the one hand, witnesses the adventures of peasants planting vineyards, and on the other hand, reads about religious beliefs and rituals of Alevî heroes. In this respect the work does not include the psychological analyses, but the nature of the social fabric of a community. The social life built with religious and cultural elements is reflected in the novel on the same axis. "Turtles" is a remarkable work of art most of whose heroes are composed of Alevî peasants and it includes positive descriptions regarding Alevism.

Key Words: Fakir Baykurt, Kaplumbağalar, Alevî beliefs and rituals.

Giriş

"Alevîlik, Orta Asya Türk kültürünün birtakım öğelerinin, özellikle Ehlibeyt sevgisi ile bütünleşmesi sonucu oluşan anlayıştır. Alevîlikte Ali ve onun soyundan gelenleri (Ehlibeyt) sevmek her şeyin üstünde tutmak esastır. Bu sevgi duygusallıktan öte bir inanç biçimi hâlini almıştır. Alevîlik, daha ziyade sözlü kültüre dayalı olup, Eski Türk gelenek ve göreneklerinin canlı bir şekilde yaşatılması sürecinde ortaya çıkar. Kendisini 'Yol', 'Tarik-i müstakim' (Doğru yol) 'Güruh-ı naci' (temiz insanlar topluluğu) olarak tanımlar" (Aytaş 2012: 273).

Anadolu halk kültürünün tabakalarından birini oluşturan Alevîlik, Türk romanında ele alınan sosyal meselelerden biridir. Edebiyatın toplumu yansıtan yönü dikkate alındığında halk arasında yüzyıllardır, artan yahut azalan oranlarda, sürüp giden Sünnî-Alevî inanışlı halklar arasındaki anlaşmazlıkların roman sınırlarına dâhil olması olağan karşılanmalıdır.

"Edebiyat, toplumun aynasıdır; ondan beslenir. Toplumda yaşayan farklı dil, din ve ırka mensup kişilerin birbirleriyle ve diğerleriyle olan ilişkileri, çatışmaları, edebiyatçılar için dikkate değer bir sanat unsuru olarak görülmektedir. Anadolu Türk toplumunun yapısını oluşturan unsurlardan biri olan Alevî kültürü, inanış ve değerleri Türk edebiyatçıların ilgisini çekmiştir. Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt ve Lütfi Kaleli romanlarında; Şevket Bulut ise hikâyelerinde modern edebiyatın imkânları dâhilinde Alevî inanışına, gelenek ve göreneklerine yer vermişlerdir" (Karakaş 2012: 44).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

“Sadri Ethem Ertem’in ilk romanı Çıkrıklar Durunca’da, ucuz Avrupa kumaşı nedeniyle el dokumacılığı yapamayan Alevî köyü Adaköy’ün, Hz. Ali dergâhı etrafında hükümete isyanı ele alınmıştır. Bu yönüyle roman, Alevîlik ve Hz. Ali motifine dair birtakım unsurlar içermektedir. Bunlar; velayet, uluhiyyet, Ali-Allahîler, tenasüh, teslis akidesi içinde Hz. Ali, dua (istimdat) olarak romanın kurgusuna dâhil edilmiştir. Bütün bunların yanı sıra ‘eline, beline, diline sahip ol.’ düsturu; ‘üçler, yediler, kırklar’ kültü; ‘Zülfikar’ simgesi çerçevesinde Alevî kültürünün temel inanç akideleri de romana yansımıştır” (Sevinç 2011: 353).

Cumhuriyet Devri Türk romanında Alevîlikle ilgili sorunları doğrudan ya da dolaylı olarak yansıtan birçok eser bulunmaktadır. Gıyasettin Aytaş, “Cumhuriyet Devri Türk romanında Alevîlik Algısına Yönelik Tespit ve Yorumlar” (2012) adlı makalesinde Cumhuriyet Devri Türk romanında yazılmış on iki romanı Alevîlik olgusunun ele alınışı yönünden değerlendirir:

“İncelenen romanların hemen tamamından Alevîlik konusunda yazarların yeterince bilinçli olmadığı, Alevîliği genel geçer birtakım ifadelerle geçiştirdikleri görülmektedir. Dikkati çeken bir başka husus, bu romanlarda Alevîlik algısını oluşturan temel bir soruna yer verilmemesidir. Sorunun ortaya çıkışı çoğu kez tesadüflere ve gelişmelere bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar, kimi zaman bu süreci ve süreç içerisindeki gelişmeleri romanlarına konu edinirken yaşananların ilişkiler bütünü bir merkez etrafında toplamak yerine, seçtikleri odak noktasını sürecin doğal akışıymış gibi aktarma yolunu tercih etmişlerdir. Her ne kadar bu yaklaşım, yazarın kendi tercihi ve kurgusu olsa da, anlatım ve aktarmanın kurguyu oluşturacak bir altyapı yoksunluğunu da ortaya koymaktadır (Aytaş 2012: 281).

“Yaşar Kemal, ‘Binboğalar Efsanesi’nde Alevî Yörüklerinin trajik yaşamını betimler. Çukurova’da kışlak bulamayan Türkmenlerin hazin öyküsünün yalın bir dille anlatıldığı romanda, Alevîlikle ilgili ‘cem törenleri, semah dönmek/tutmak, mengi, Hz. Ali, Hz. Fatma, On İki İmam, Dedeler’ gibi inanış ve pratikler yer alır (Karakaş 2012: 44).

Kaplumbağalar

“Fakir Baykurt, Ankara köylerinde müfettişlik yaptığı yıllarda Ankara’dan Çankırı’ya giden şosenin 101. kilometresinde Elmapınar adında bir Alevî köyünden Kaplumbağalar romanının ilhamını almıştır. Bu köydeki teftiş sırasında Rıza Dikenoğlu adlı bir öğretmenin anlattıklarından yola çıkarak romanını tasarlamıştır. Yazar, romanın yazım süresinde Elmapınar’a 16 kez gidip gelmiştir” (Karabela Şermet 2007: 101).

Kaplumbağalar romanında olaylar, 60 evli bir köy olan Tozak’ta geçer. Tozak, Orta Anadolu’nun bozkırında susuz, bir damla suya muhtaç kıraç bir yerdir. Yazar, romanda Tozak’ı “Tozak kır koca yeryüzünün üstünde, gene bin yamalı bir yoksul yorganı (s: 360)” olarak tasvir eder. Alevî köyü olan Tozak’ta düğünlerde şarap sunmak bir gelenektir. Ancak Tozak’ta hiç bağ yoktur ve Tozaklılar, şaraplık üzümünü civardaki Sünnî köylerden temin etmek durumundadır. Pat Ali adlı roman kişisi, bir taraftan oğlunun düğünü için şarap ikramında bulunmanın zorluğunu düşünürken diğer taraftan ehlibeytin töresi olarak gördüğü şarap sunmanın vazgeçilmezliğine inanır. Pat Ali’nin şaraplık üzüm arayışı esnasında yaşadığı sıkıntılar ve bir çerçinin köye gelip adeta hakaret edercesine üzüm satması, romanda yaşanacak olayların temelini oluşturur.

Roman, Alevî köylülerin yaşantısını anlatır. Şaraplık üzümünü Sünnî köylerden satın alan Alevîler, bir süre sonra üzüm bulmakta zorluk çekerler. Çünkü Sünnî köylüler, Alevîlerin satın aldıkları üzümle şarap yaptıklarını bilmekte ve günaha girecekleri korkusuyla Alevîlere üzüm satmaktan imtina etmektedirler. Bir süre sonra şarap yapacak üzüm bulamayan Alevîler, çareyi bağ ekmekte bulurlar. İmece usulüyle köyün taşlık arazisi olan Purluk’u temizler ve oraya bağ ekerler. Beş yıl sonra ürün almaya başlayan köylüler, bir gün köye düşen sarı bir cisimden dolayı huzursuz olurlar. Köye kadastrocular gelir ve bağ yerinin hazine arazisi olduğunu tespit ederler. Mal

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

müdürlüğü olaya el koyar, köye gelen mal müdürü, bağ yerinin hazine arazisi olduğunu köylülere bildirir. Köylüler, hazine malını satın alacak maddi imkândan yoksundur. Bağlarını kurtarmaya yönelik bütün çırpınışları sonuçsuz kalan köylüler, ikinci yılın ürününü topladıktan hemen sonra Kır Abbas'ın hayvanları gizlice bağa salmasıyla bağ yeri yok olur. Roman, bağları mesken tutmuş kaplumbağaların Purluk'u terk edişiyile sonlanır.

Kaplumbağalar, Alevî-Sünnî çatışmasının sebep olduğu bir olay ekseninde gelişir. Olayların gelişim aşamasında Alevî kahramanların toplumsal mücadelelerine tanık oluruz. Baykurt, romanı “mutlu son”la bitirmez veya bitiremez. Tüm mücadelelere rağmen okuyucuyu çözülemeyen bir sorunla baş başa bırakır. Bu son, onun “toplumsal gerçekçi” yönüyle de örtüşmektedir. 1962-1966 yılları arasında yazılan romanın ana çatısını oluşturan sorunun 2000’li yılların Türkiye’inde dahi sürüp gitmesi, yazarın neden romanını mutlu sonla bitirmediği/bitiremediğinin nedenine de açıklık kazandırır.

Kaplumbağalar romanı, bir dirilişin öyküsüdür. Kırsal topraklarda uyuşmuş, yoksullaşmış, unutulmuş insanların ortak bir amaç uğruna harekete geçmelerin, dirilmelerinin, toprağa can vermelerinin ve arkasından devlet otoritesi ve yasalar karşısında yeniden acze düşmelerinin ve tükenişlerinin anlatımıdır.

Roman kahramanları, Tozaklı Alevî köylülerdir. Romanın dokusunda baştan sona Alevî gelenek, görenek, töre ve inanışları yer almıştır. Montaj tekniğiyle eserin dokusuna yerleştirilmiş olan bu unsurlar, aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilecektir.

Verilerin Analizi

1. Lokma Paylaşma
2. Alevîlerin Şarap İçmesi
3. Değişler
4. Dede
5. Cem
6. Hz. Ali
7. Diğer Dinî Kişiler
8. Sema (Semah)
9. Alevîlerin Sünnîlere Bakış Açısı
10. Alevîlik Üzerine

1. Lokma Paylaşma

“Bektaşî ve Mevlevî tarikatlarında ‘yemek’ anlamına kullanılan söz. Kudret lokması olarak da bilinir. ‘Bir lokma bir hırka’ sözüyle kanaatkârlık ve şükür kastedilir. Mevlevî tekkelerinde cuma ve pazar akşamları yenilen yemek, lokma olarak adlandırılır. Bu yemek; pirinç, et, nohut, soğan, kişniş ve fıstıkla yapılırdı. Bektaşîlikte de, ‘Lokma Ali’nindir’ inancı vardır” (Kaya 2007: 452).

“Lokma, yârin yanağından gayrı, acı tatlı her şeyi, kırklar ceminde olduğu gibi, var olan bir üzüm tanesini dahi paylaşmaktır, buna ‘kansız kurban’ denir. Amaç, canları bir araya getirmek, cana (Hakk’a) olan sevgiyi yüceltmektir” (<http://www.alevi.web.tr/>).

“Lokma paylaşımı töreninde ‘lokma duası’ yapılır: Bismillah, Bismişah, Allah Allah. Hizmetleriniz kabul ola. Lokmalarınız kurbanlarınız ulu dergâha yazılmış ola. Hak Muhammed

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Ali'nin didarından, İmam Hüseyin'in darından, On İki İmam'ın katarından ayırmaya. On dört masumu pak, on yedi kemeri best ve kırklar şefaatiniz ola. Emeğiniz zaya gitmeye. Her iki cihanda yüzünüz ak, imanınız pak ola. Ömrünüz bereketli, yuvanız meserretli ola. Dil bizden nefes Pir'den sayıla Allah eyvallah Huu...” (<http://www.piryolu.com/forum/alevi-dualari/1482-lokma-duasi.html>).

Lokma paylaşmanın temeli, toplumdaki zengin-fakir ayrımının ortadan kaldırılmasına dayanır. Aynı zamanda ekonomik düzeyleri farklı birçok insanın bir arada, aynı sofraya düzeninde oturup aynı yiyecekleri yemesi ile özde tüm insanların eşit olduğu mesajı verilmeye çalışılır.

Romanda Alevî kişilerin lokma paylaşma geleneğinden söz edilir. Bağ bozumunda törensel bir atmosfer içinde lokma paylaşıldığı görülür:

“Öğleyin kuyunun çevresinde, kadınlar bir yanda, erkekler bir yanda halka oldular. Dokuzlar, eşleriyle gelip Paşa'nın elini öptü. Kendilerine açılan yere oturdular. Lokma paylaşma uzun sürdü. Şakalaşıtlar. Lokmanın sonunda dokuz delikanlı, dokuz kız, karşılıklı el vura vura, mani söyleyip oynadı” (s: 189).

Romanda “koç katımı” töreninde de kahramanların lokma paylaştıkları görülür:

“Kınalı koçları çekip Seyranlı'nın başında halka olur, getirdiklerini ortaya kor, hep bir ağızdan dualarını okuyup lokmalarını paylaşırlardı. Derinlerden, ‘Bismillaaah, bismişaaah!’ çekerek, ‘Allah Allah’ diyerek koçları katarlardı. Sonra gidip eğlenmeye geçerlerdi” (s: 202, 353).

Koç katımı töreninde kurulan sofraya dualarla oturulur ve hep birlikte yenilir, içilir. Köy halkının birlik ve beraberlik duygularının perçinlendiği ve adeta tek vücut oldukları anlardan biri yaşanır.

Romanda lokma duası, 70 yaşlarındaki Kır Abbas'a yaptırılır. Kır Abbas, avuçlarını açarak dua eder:

“Bismillaaah, bismişaaah! Allah Allah, evel Allah deyelim! Kadim Allah deyelim! Geldi Ali sofrası. Hemen ya Şah deyelim. Şah versin biz yiyelim. Allaaah, eyvallah; huu dost!” (s: 204).

Sofrada bulunan kalabalık, bu duaya “Allah, Şah, huu dost” diyerek yanıt verir.

Lokma paylaşımı töreninde sofrada belli bir nizam içinde oturulur. Yemekler yenildikten sonra Kır Abbas, “Hüseyin'e selam, Hüseyin'e rahmet” diyerek suyunu içer ve sonra lokma paylaşımı törenini yine bir dua ile sonlandırır:

“Bismillaaah, bismişaaah! Allah Allah! Bu bitti, yenisi gele! Hak Muhammet Ali bereketini vere! Yiyip yedirenlere, pişirip kotaranlara, nuru iman, aşkü şevk ola! Hizmet sahipleri hizmetlerinden, evlat sahipleri evlatlarından şefaahat bula! Lokma hakkına, evliya keremine, cömertler cemine; Allah, eyvallah; huu dost!” (s: 205).

Alevî inanlı kahramanların yer aldığı romanda Alevî geleneklerinden biri olan “lokma paylaşma”ya yer verilmesi, insan-toplum ilişkisinin irdelenmesi açısından önem taşır.

2. Alevilerin Şarap İçmesi

Alevîler, şarap içmeyi haram saymazlar. Onlar, şarabın meyveden elde edilen bir mayı olduğunu düşünürler. Oysaki Sünnî Müslümanlar için şarap içmek de tıpkı alkollü diğer içecekler gibi haram sayılır. Alevîlerin şarap içmeleri ve bunu günah saymamaları ile Sünnîlerin şarap içmeyip bunu günah saymaları, romanda yaşanacak olayların temel çatısını oluşturur. Sünnîler, Alevîlere şaraplık üzüm satmazlar; bunun üzerine Tozaklı Alevî köylüler de kendi bağlarını

ekmeye karar verirler. Romanda sıklıkla Alevîlerin şaraba olan yakınlıkları ve özlemleri dile getirilir:

“... düğünler, sazlı, şaraplı Alevî âlemleri” (s. 7).

“Evde bir fincan şarap yok! Yarın canlar Ali'nin oğlunun düğünü dede gelip cem olacak ne sunacağım?” (s. 30).

Pat Ali, oğlu için yapacağı düğünde şarap sunamaması ihtimalinden korkar. “Ama kınarlar beni, çok kınarlar! Ehlibeytin bunca yıllık töresine uymaz. Hem de çok kınarlar” (s. 31). diyerek düşüncelerini açığa vurur.

Oldukça yoksul olan Pat Ali, oğlunun düğününde şarap sunmak için çeşitli çareler arar. Sıkıntısını ağabeyi Kır Abbas ile paylaşır. Kır Abbas, borçlanmaması ve sıkıntıya girmemesi için onu şarap sunmaktan vazgeçirmeye çalışır; ancak kardeşini ikna edemez.

Yapacağı düğün için üzüm aramaya çıkan Pat Ali, Sünnî köylerini dolaşır. “Bizde töredir düğünde cana yârana şarap sunarız” (s: 35). diyerek bir köylüden üzüm almaya çalışır. Ancak köylünün “Bir Kızılbaş şarap yapsın diye kendi bağımдан, kendi elimle üzüm verip dört ton günaha giremem” (s: 35) sözleriyle karşılaşır. Pat Ali, üzümleri, ancak hile yoluyla bir başkası aracılığıyla satın almayı başarır.

Romanda Alevî kahramanların şarap içtiklerine vurgu yapılır:

“Tozak köyünün avratları içer içer, turna dansı oynar, erkekleri de dos dos diye güzel huu çeker” (s:171).

Kaplumbağalar'da Sünnîler, günaha girecekleri düşüncesiyle, Alevîlere şaraplık üzüm vermeyi reddederler. Sünnî roman kişilerinin bu tavrı, romanda yaşanacak olayların temelini oluşturur.

3. Deyişler

“Deyişler genellikle dinî-tasavvufî mahiyette olup 11'li hece ölçüsüyle söylenirler. Kendilerine has ezgileri vardır ve bağlama eşliğinde söylenirler. Çoğunlukla Alevî-Bektaşî inanca sahip şairler tarafından icra edilen bu şiirler, yörelere ve devirlere göre Türkiye'de 'deniş', 'değiş', şeklinde yazılıp söylenmiştir” (Kaya 2007: 236). Deyişlerde Alevî-Bektaşî inanışlar terennüm edilir.

“Kaplumbağalar” romanının kahramanları, Alevî köylülerdir. Sünnîler ise roman kurgusunun oluşumuna zemin hazırlayan, ancak romandaki olaylara dâhil olmayan fon kişiler durumundadır. Bu nedenle romanda sıklıkla Alevî-Bektaşî inanca sahip âşıklar tarafından icra edilen deyiş örneklerine rastlanır:

Zamanı sakıtta rezalet eden
Muhammed Ali'ye adavet eden
Resullah'a davet eden
Münkir münafiğa haram eylemiş (s: 36).

Zemzemi terk edip geçelim deye
Helali haramdan seçelim deye
Mukaddes şarabı içelim deye

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Cenaballah mahsus selam söylemiş (s: 36)

Yimiş kurt kuş, böğü, keler
Nicelerin bağrın deler
Şol ufacık nâresteler
Gül gibice solmuş yatar

Eskimiş inci dişleri
Dökülmüş güzel saçları
Anaları kardaşları
Ömür sona ermiş yatar (s: 134).

Alevî deyişlerinin roman dokusunda yer alması eserin muhtevasına uygundur. Bu deyişler, romandaki kültürel dokunun örülmesinde, kahramanların duygu dünyalarının aralanmasında bir harç malzemesi olarak kullanılmıştır.

4. Dedelik Kurumu

“Dede, mahallî bir Alevî ocağının başında bulunan kişidir. Peygamber soyundan geldiklerine inanılır ve ‘seyyid’ olarak bilinir. Cem ayinlerini yönetir; ikrar alır, talip arasındaki anlaşmazlıkları çözümler, ağır suç işleyenleri düşkün sayar. Güzün ev ev dolaşarak insanları ziyaret eder, hakkullah toplar. Cuma geceleri taliplerin bulunduğu köylere gidip görgü-sorgu cemi yapar. Bahar geldiğinde köyüne döner. Mevlevîlikte dede, muhiplikten sonraki derecedir. Alevîlikte dede olmak doğrudan soyla ilgili bir durumdur. Bir başka deyişle dede olmanın şartı seyyid olmaya, yani Hz. Hüseyin soyundan gelmeye bağlıdır” (Kaya 2007: 210).

“Alevîlikteki Dedelik kurumu, 16. yüzyılda yaşayan Şah İsmail’in çabaları sayesinde kurulmuştur. O, bunu müthiş bir mistik lirizm yansıtan nefesleriyle ve teşkilatçılık kabiliyetiyle başarmıştır. Eski Şamanist nitelikli ve soy süren dinî liderliği, seyitlik kurumuyla birleştirmiş, başta kendisi olmak üzere, bu dinî liderlerin Hz. Ali soyundan geldiğini gösteren icazetnameler dağıtarak bugünkü dedelik kurumunun oluşmasını sağlamıştır. Böylece Alevîliğin Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile ilgisi başlamış olur” (Artun 2006: 70).

Dedelik kurumu, bilhassa kırsal yörelerde köylüler arasındaki anlaşmazlıkları çözen, onları uzlaştıran, gerektiği zaman ceza uygulayan bir kurum olarak işlev görmektedir.

Kaplumbağalar’da, az da olsa, Dedelik kurumunun fonksiyonlarına yer verilir:

“Yılda bir dedeleri gelir. Yemin verir, değnekten atlatır hak sorardı (s: 73, 74).

Kır Abbas, bağ yerinde ekilen kavun, karpuz gibi meyveler olgunlaştığı zaman köylüleri toplar ve onlara seslenir. Artık bağa girebileceklerini ve diledikleri meyveleri koparabileceklerini söyler. Köylüler şaşkınlıkla Kır Abbas’ı dinler, ancak hareket edemezler. Bunu gören Kır Abbas “Ulan batasıcalar! Alevî dedelerinizi çağırıp bağlara girmek için dua mı ettireceksiniz?” (s: 151). diyerek köylülere kızar.

Eserde Dedelik kurumuna değinilmiş olması, okuyucuda, az da olsa, Alevî gelenek ve göreneklerine dair bir ipucu verir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

5. Cem

“Alevîlerin tarikata birinin yeni girmesi veya bir ulu kişinin anılması vesilesi ile düzenledikleri törene ‘cem’ denir. Cemlerde kurbanlar kesilir, içki içilir, sazla deyişler, nefesler söylenir ve sema (semah) yapılır. Töreni, ‘yol, süre, töre’ denilen kurallar çerçevesinde pir veya mürşit diye bilinen ‘Dede’ler yürütür” (Kaya 2007: 126).

“Mutasavvıflara göre cem, kâinattaki her şeyin Allah’ın zuhur ve tecellisinden ibaret olduğunu anlayıp bilmektir” (Boratav-Gölpınarlı 1991: 175). “Cem, Anadolu’nun birçok yöresinde Alevî-Bektaşîler tarafından perşembeyi cumaya bağlayan gece yapılan düzenli ibadet biçimidir. Cemlerde on iki hizmet adı verilen erkân uygulanır. Zâkir, pervane, mürşit, rehber, peyik (haberci), iznikçi, bekçi, süpürgeci, ibrikçi, gözcü, çırağcı, saka/sâki (Akın 2009: 138, 139). gibi adlarla anılan ve her biri önceden belirlenmiş görevleri yerine getiren görevliler bulunur.

Romanda Alevî inancının gereği olarak icra edilen cem törenine yer verilir:

“Yarın canlar Ali’nin oğlunun düğünü dede gelip cem olacak ne sunacağım?” (s. 30).

Kaplumbağalar’da Pat Ali’nin oğlu Durmuş’un düğünündeki cem töreninde kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı dinsel halay çektikleri görülür. Halayı önce kadınlar çeker, arkasından sırayla her bir kadın, yerini bir erkeğe terk eder ve erkek halayı başlar. Baykurt, kadın ve erkeklerin çektikleri bu halay anını ayrıntılarıyla dramatize eder.

6. Sema (Semah)

“Alevî kültüründe dini raksa verilen ad. ‘Zamah’ da denilir. Ayin-i Cem’lerde kadınlar ve erkekler, sazlar eşliğinde dönerler. Dönüş ve oynayış sırasında sergilenen figürlerle turna sembolize edilir. Kişiler, hem kendi etrafında dönerler hem de bir taraftan hareketleriyle daire çizerler. Bununla kâinattaki gezegenlerin devamlı dönmesi ve bir bakıma Yaradan’ı zikretmesi hatırlatılır. Semah sırasında daha çok Kul Himmet, Pir Sultan, Nesimî ve Hatayî gibi âşıkların şiirleri okunur” (Kaya 2007: 642). “Semahı ‘pervane’ hizmetinde olanlar döner” (Akın 2009: 139).

“Alevî-Bektaşîler, ezelden ebede giden yolda, yokluktan varlığın sırrına ermiş olan turnayı, eski Türk inancının etkisi ile kendi prensipleri içinde değerlendirmişlerdir. Bektaşîlere göre turnalar, ilahi aşkla yola giden iman-ı ikrar sahibi canlı, turna katarı da “Ayn-ı Cem’i” temsil eder (Elçin 1997: 73).

“Bu akşam da cem olur semalar turna dansları oynarız (s: 197).

Romandan alıntıladığımız yukarıdaki cümlede cem, sema ve turna dansları ile cem ayinini oluşturan unsurlara dikkat çekilmektedir.

7. Hz. Ali

Alevîlikte Hz. Ali’ye karşı derin bir sevgi, bağlılık ve hayranlık vardır. “Alevîlikteki bugün mevcut mitolojik nitelikli Hz. Ali inancının Sünnîlerin anladığı ‘Hz. Ali sevgisi ve onun gibi yaşamak’ meselesiyle örtüşen en ufak bir yanı yoktur. Alevîlikteki Hz. Ali inancı, tamamıyla apayrı bir mahiyet arz eder ve başlı başına ‘mitolojik bir teoloji’dir” (Artun 2006: 70).

Hz. Ali’nin lakaplarından biri olan, aslan, yiğit, yürekli gibi anlamlara gelen Haydar adının da gerek Alevî âşıklık geleneğinde gerekse Alevî kültüründe sıklıkla kullanıldığı görülür. Haydar, romanın baş kişisi olan Kır Abbas’ın torununun adı olarak romanda bir yerde geçer:

“Solundaki sevgili torunu Haydar” (s. 9).

Hz. Ali’nin güzel ahlakı, roman kahramanının kendisini Hz. Ali’ye benzetmesine vesile olur. Kır Abbas, eşi ve oğluyla tartışırken kendisini Hz. Ali’ye benzetir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

“Bütün tabiyatımı adı güzel Hazreti Ali bubamdan almışım. Tıpkı onun gibi sabırlıyım. Dayanıklıyım! Kırk gün bir tilki derisinin altında yatarım” (s: 130).

Gerek gündelik yaşantıda gerekse romanlarda Hz. Ali adı, gücün ve kuvvetin sembolü olarak kullanılır. Kaplumbağalar romanında da böyle bir kullanım söz konusudur:

“Haydi Allah Allah, bismişaaah! Hazreti Ali kuvvetiyle hınk” (s: 75)

Hz. Ali bubamızın gücü var (s: 115).

Son olarak hayvanların bağlara salındığı sırada Hörü Ebe'nin teselli edici sözlerinde yine Hz. Ali'ye göndermede bulunulur:

“Yarın size Hazreti Ali bubamızın bağlarından öyle güzel üzümler ayıracağım ki, içinde her cinsten birer salım bulunacak” (s. 352).

8. Diğer Dinî Unsurlar

Alevîlikte bazı dinî kişilerin hususi bir yeri vardır. Bunlar; Hz Ali, eşi Hz. Fatma ve çocukları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'dir. Alevî kültürünün yansıtıldığı bir roman olan Kaplumbağalar, Alevî inancında ulvî değeri olan bu kişilere satır aralarında yer verir:

Roman kahramanı Kır Abbas, romanda kendi kendine konuşur ve yıllardır köyde bir bağ ekilemeyişinin nedenini sorgular:

“Hasan Hüseyin efendimizin gücü ile mi tükettiniz?” (s: 134).

Kır Abbas, camiden yansıyan imamın sesine kulak kabartır ve Kerbela hadisesini anımsar. “Hasan-Hüseyin'i Kerbela'da susuz öldürdükten sonra gece gündüz camiden çıkmasa kıymeti yok” (s: 313). sözleriyle toplumsal bir eleştiride bulunur.

Kır Abbas, henüz yeni doğmuş torununu görmeye gelir. Onun için “...Fatma Ana'mız gibi iyi huylu onun gibi eli açık, ağır bir kız olsun! Bol kazansın. Pişirsin, taşırısın, yâranına yoldaşına yedirsin. Cimrilik, pintilik bilmesin...” (s: 158). diyerek dualar eder, iyi dileklerde bulunur ve daha sonra bebeğin adını koyar.

Kerbela başta olmak üzere Mekke ve Medine gibi tüm Müslümanlar için kutsal sayılan ve “kutsal toprak” lar olarak addedilen mekânlar, gerek Alevî âşıklarının deyişlerinde gerekse gündelik konuşmalarda sıklıkla kullanılır. Romancı, Alevîlikteki bu kullanımları da göz ardı etmez:

“Kar iyi bir şey olsa Mekke'ye, Medine'ye yağar! Kerbela'ya yağar! Sen oralara kar yağdığını hiç duydun mu? (s: 105).

Yemin, dinsel bir ritüel olarak halk arasında varlığını güçlü bir şekilde muhafaza etmektedir. Alevî yemin ritüeli de kendi içinde birtakım kuralları barındırır. Dedelerin yemin ettirmesi, değnekten atlatması vs...

Kaplumbağalar'da “Alevî yemini” denilerek yapılacak yeminin Sünnîlerinkinden farklı olduğuna vurgu yapılır:

“Öyleyse herkes ayağa kalksın sendelemeden dikilsin şurada Alevi yemini edelim... pirimizin niyazi, Hazreti Ali bubamızın kılıcı, Hasan, Hüseyin efendilerimizin, On İki İmam'larımızın ruhları önünde bir daha yemini billah edelim. Evet, yemini billaaah! Evet, Allah, ahir Allah, daim Allah, huu dost” dediler. Hep birlikte ant içtiler ” (s: 69).

Görüldüğü üzere yemin, Alevî inancında kutsal kabul edilen dinî kişilerin isimleri aracılığıyla yapılmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Alevîlikte bazı kişiler, sıradan insanlardan farklı bir konuma sahiptir. Dede, pir gibi önderler, Alevîliğe mahsus gelenek, töre ve tören gibi ritüellerin icrasında rol alır. Romanda “pir” teriminin benzetme amaçlı olarak kullanıldığı görülür: “Büyük yetkileri olan bir Alevî piri gibi sessiz, kararlı” (s: 348).

Kaplumbağalar’da yer alan bazı türkülerin içerik itibariyle Alevî inancını terennüm ettiği dikkatlerden kaçmaz. Kerbela hadisesine vurgu yapan ve Hz Muhammed ile Hz. Ali’yi aynı dizelerde dile getiren aşağıdaki dörtlük buna bir örnektir:

Kerbela çölünde kumrular öter
Canlar şehit olmuş yan yana yatar
Yeter ya Muhammed Ali’ m yeter
İzler kayıp olmuş yollar dolaşmış (s: 63).

9. Alevîlerin Sünnilere Bakış Açısı

Romanda Alevîler, şarap almak için Sünnilere muhtaçtırlar. Bu durumu kabullenmek istemeyen Alevîler, bağ ekme ile ilgili fikirlerini köylülere kabul ettirmeye çalışırken “... bir Sünnî’nin getirdiği ciberinin başında hepimizin çevre olup...” diyerek Sünnîliği küçümsemeleri, genel olarak Sünnîler ile Alevîler arasında var olan çatışmayı da gözler önüne serer.

Romanın ilerleyen bölümlerinde kendi bağlarını eken, meyve ve sebze dahi yetiştiren Alevî kahramanlar, Sünnilere karşı olumlu bakış açısı içine girerler:

Öğretmen Rıza, ekilecek bağdan ürün alındıktan sonra “Alevî’ si de içsin, Sünnî’ si de içsin” (s: 92). der.

“Gelsinler Sünnî kardaşlarımıza ağırlıkları kadar verelim. Tohumdan bol ne var” (s: 245).

“Kır Abbas, ‘Alevilerde yalan deye bir söz yoktur Emin Bey’im!’ dedi. Elini göğsünün üstüne koydu” (s: 242).

10. Alevîlik Üzerine

Romanda Alevîliğin yüceltildiği dikkatlerden kaçmaz. Alevîlerin Sünnîlere karşı bakış açılarının da oldukça olumlu olarak çizildiği görülür. Baykurt, Alevî karakterli insanların yanındadır, hatta çoğu yerde Kır Abbas’ın kimliğine bürünerek onlar adına düşünür.

Alevîlere mahsus bir gelenek de Alevîlerin sofraya otururken “Bismillah” lafzının yanına bir de “Bismişşah”ı eklemeleridir. Romanda, yer yer bu dua kalıbına da rastlanır:

“Haydi bismillaaah, bismişşaaah! Daim Allaaah...” (s: 251, 277, 304, 337).

Romanda Alevî inanışlı kişilerin tercih ettikleri adlar dikkati çeker. Roman kahramanlarından Kır Abbas’ın torunlarından ikisinin adı Fatma ve Haydar’dır. Bir diğer roman kahramanının ismi ise Kel Bektaş’tır. Diğer isimler ise peygamberlerin yahut dinî kişilerin adlarıdır. Yusuf, Abbas gibi.

Yazar, romanda “Alevî yüzü” tabirini kullanarak Alevîlere dair bir yüz tasvirine yer verir:

“Kırmızı. Poşça bıyıklı, terbiyeli, oldukça Alevî yüzü. Elmacık kemikleri, şakakları iri. Çenesi, çene kemiği iri. Poşça bıyıkları biçimli” (s. 47).

Kaplumbağalar romanı, Alevîlikle ilgili bir sorunu romanın merkezine alması açısından önemlidir. Yazar, eserinde hem Alevîlerin yaşadığı bir sorunu, hem de Alevî kişileri, romanın merkezine yerleştirmiştir. Kaplumbağalar romanı bu yönüyle Alevîliğin söz konusu edildiği diğer

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

romanlardan ayrılır. Bir dirilişin öyküsü olan roman, bir tükeniş ve yıkımla son bulur. Bu son, romanda “masamız bitmiştir” sözleriyle beş farklı yerde adeta bir sayıklama gibi tekrarlarla okuyucuya iletilir.

SONUÇ

Kaplumbağalar romanı, Alevî kültürü ekseninde geliştirilmiş bir kurguya sahiptir. Yazar, Alevîlerin “şaraplık üzüm bulamamaları” sorununu dile getirir ve köylülerin bu sorunla mücadelelerini anlatır. Hâlihazırda konu Alevî köylülerin sorunu olunca, Alevîliğe dair muhtelif gelenek, töre ve inanışların romanın imkânları dâhilinde esere dâhil olduğu görülür. Eser, Anadolu halk kültüründe yaşanan Alevî-Sünnî insanlar arasındaki temel bir soruna yer vermesi ve bunu sanatsal bir dokuda terennüm etmesi açısından önemlidir.

Eserde “lokma paylaşma, Dedelik kurumu, Hz. Ali sevgisi, cem, semah, deyiş vb.” Alevî inanç sistemiyle doğrudan alakalı inanç ve ritüellere yer verilir. Bu sayede köylülerinin sosyal ve kültürel yaşantısına ışık tutulur. Alevîlikle ilgili diğer inanış ve ritüellerin roman kahramanlarının portresinin çizilmesinde bir araç olarak kullanıldıkları görülür. Sosyal yaşantıyı yansıtan yazar, kahramanların gündelik yaşantılarındaki eylemlerini ve bunların dinî inançlar çerçevesindeki gerekliliklerini okuyucuya sunar.

KAYNAKÇA

- AKIN, Bülent (2009). Diyarbakırlı Bir Saz Şairi Âşık Mah Turna, Ankara: Hüseyin Gazi Kültür ve Sanat Vakfı/Hüseyin Gazi Derneği Yol Bilim Kültür ve Araştırma Yayınları.
- ARTUN, Erman (2006). Dinî Tasavvufi Halk Edebiyatı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- AYTAŞ, Gıyasettin (2012). Cumhuriyet Devri Türk Romanında Alevilik Algısına Yönelik Tespit ve Yorumlar, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Sayı: 64, s.: 271-282.
- BAYKURT, Fakir (2009). Kaplumbağalar, 18. basım, İstanbul: Literatür Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili; Gölpınarlı, Abdülbaki (1991). Pir Sultan Abdal, İstanbul: Der Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1997). Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAKAŞ, Rezan (2012). “Kemal Tahir’in Romanlarında Alevîliğe Dair”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Sayı: 64, s.: 43-54.
- KAYA, Doğan (2007). Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARABELA/ŞERBET, Sevim (2007). *Fakir Baykurt Hayatı ve Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- SEVİNÇ, Canan (2011). “Çıkrıklar Durunca’da Alevilik ve Hz. Ali Motifi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Sayı: 59, s.: 353-372.

İnternet Kaynakları

- (<http://www.piryolu.com/forum/alevi-dualari/1482-lokma-duasi.html>). Erişim Tarihi: 26.03.2013.
- (<http://www.alevi.web.tr/>). Erişim Tarihi: 26.03.2013.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

